

על שובתי שמיטה ואוצרות בתי הדין בשמיטת תשס"ח

בגל' 'המעין' לפני שנה בדיוק (טבת תשס"ח [מח, ב] עמ' 79-80) סיפרתי על המאמצים שעשינו במשך השנים בקיבוץ שעלבים ובישובי פא"י האחרים כדי לקיים שמיטה כהלכה בלי הסתמכות על היתר המכירה. בין השאר משכנו, בניגוד למקובל, את עונת הניבה של העגבניות כמה חודשים לתוך שנת השמיטה, זרענו חיטה בשינוי מחזור לפי היתר החזו"א זצ"ל, גידלנו כותנה רב שנתית, והמשכנו לחפש פתרונות חקלאיים, כלכליים והלכתיים למציאות המשתנת בין שמיטה לשמיטה. החקלאים של ישובי פא"י, וחקלאים נוספים אשר שמרו שמיטה ללא היתר מכירה זה כמה שמיטות, השפיעו על חקלאים נוספים שיצטרפו למעגל שומרי שביעית. כשהגיעה שמיטת תשס"ח החקלאים אשר לא הזדקקו להיתר המכירה השביתו את השדות שלהם, או פנו להנהלת אחד מאוצרות בית הדין על מנת שישירו להם מה מותר לעשות בשדות ובמטעים על פי ההלכה. אלה שלא זרעו - היה זה ב"דמעה", כאשר הם מקווים שיהיה להם במה לפרנס את משפחותיהם; אלה שפנו לאוצר בית דין חששו שציבור הצרכנים יעדיף לצרוך תוצרת של "שמיטה לחומרה" מיבול נוכרים מהארץ, מהרשות הפלסטינאית ומחוץ לארץ - ולתוצרת שבקדושה שביעית לא יהיו מספיק דורשים. הם ידעו שהצלחת החקלאים שומרי השמיטה תלויה במידה רבה בנקיטת עמדה חיובית לשמירת השמיטה כפי עיקר דינה מצד הציבור הדתי והחרדי, בעיקר ע"י הסכמתו לקלוט תוצרת הקדושה בקדושת שביעית. גולת הכותרת של שמירת השמיטה היתה ההצלחה מאז שמיטת תשנ"ד להכין ולשווק יינות ומיץ ענבים קדושים בקדושת שביעית, במסגרת אוצר בית דין בראשותו של הגאון רבי ניסים קרליץ שליט"א. הבעיה העיקרית בגידול הגפן בשמיטה היא זמירת זמורות השנה שעברה לאחר גמר הבציר, ואנו נהגנו על פי הנחיותיו של הרב קרליץ לבצע את הזמירה כולה לפני ר"ה של שנת השמיטה. ר"ה תשס"ח חל מוקדם יחסית בגלל ששנת השמיטה היתה מעוברת¹, לכן לא הספקנו לזמור חלק ניכר מהגפנים בכרם לפני שהחלה שנת השמיטה. הוצע לכל הכורמים שומרי השמיטה שלא זמרו את הכרם לפני ר"ה להשבית לגמרי את כרמיהם ולחתוך את שיחי הגפן קרוב לבסיסם; הגפנים לא יניבו כלל בשנת השמיטה, ותישמר חיוניותם לשנים הבאות (התיר זאת בשו"ת מהרי"ל דיסקין סי' כז ס"ק ב). אך מי יפצה את הכורם על איבוד מוחלט של היבול בשנה הבאה?

1 ולא השנה שלפניה למשל, עי' 'המעין' טבת תשס"ח [מח, ב] עמ' 82-83, ותשרי תשס"ט [מט, א] עמ' 51.

השמיטה הזו התייחדה בריבוי מספרם של אוצרות בתי הדין. הדבר נובע משתי סיבות, עליה בשיעורים גדולים של מספר החקלאים אשר פנו אל גופים שונים כדי לייצר ולשווק ירקות ופירות על פי אוצר בית דין, וגם בשל הצורך לענות לדרישות הלכתיות מגוונות של ציבור הצרכנים. כך כ-90% מכרמי ענבי היין במדינת ישראל נמסרו לאוצרות בתי הדין, לעומת כ-20% בשמיטת תשס"א. יש כאן קפיצת מדרגה ממש, וכך היה גם במטעים בכלל. נוסף על כך, ועדת השמיטה של הרבנות הראשית ובראשה ידידנו הרב זאב ויטמן שליט"א הצליחה לשכנע הרבה כורמים ונוטעים לא ללכת על פי היתר המכירה, והם קבלו וקיימו על עצמם את ההוראות ההלכתיות של אוצר בית הדין של הרבנות הראשית. בבת אחת התרבו מאוד הכרמים והמטעים שהיו בפיקוח אוצרות בתי הדין.

בגל' 'המעין' הנ"ל כתבתי על ההנחייה של החזון איש זצ"ל אשר נמסרה לכורמים של קיבוץ חפץ-חיים לזמור בשינוי - בשתי פעולות במקום בפעולה אחת. כתבתי גם שהחזו"א הביע את תקוותו שתימצא דרך מקצועית שתמנע לחלוטין את פעולת הזמירה בשביעית. אע"פ שבינתים נמצאה כאמור דרך מקצועית והלכתית לזמור את ענבי היין מיד לאחר הבציר ולפני ראש השנה של שביעית (כפי שאנו נוהגים), רוב הכורמים שקיבלו לקראת שמיטת תשס"ח את הוראות הרבנות הראשית לא ללכת לפי מסלול היתר המכירה כרמיהם נבצרו רק לאחר ראש השנה, ולכן הם נאלצו לשוב ולקבל את ההנחיות שניתנו בזמנו על ידי החזו"א בתוספת שכלולים שונים, כדי לזמור את ענבי היין בלי לעבור על איסורים. לקראת שמיטת תשע"ה הבאה עלינו ועל כל ישראל לטובה, ובתפילה שנוכח בה תחת הנהגת משיח צדקנו לקיים שוב שמיטה דאורייתא, יש להכין מראש שיפורים הלכתיים ומקצועיים שיתאימו את כל החקלאות בארץ לחקלאות שומרת שביעית. בין כך ובין כך, זכינו כאמור בשמיטת תשס"ח לריבוי מרשים של כרמים ומטעים בחסות של אוצרות בתי הדין, ועל כך יש לברך את ה', ולהודות בקול גדול לרבים אשר עסקו בכך.

בשמיטות הקודמות ניתן ע"י משרד החקלאות סיוע מסויים לחקלאים שומרי השביעית על נזקיהם, ולכן פנינו גם לקראת תשס"ח לועדת השמיטה שליד המשרד החקלאות כדי לבקש פיצוי. הבעיה היתה שגם נציגי שתי החלופות לשמירת שמיטה, החקלאים שסמכו על היתר המכירה מכאן - ומייבאי התוצרת החקלאית מכאן, פנו גם הם לבקש סיוע ממשרד החקלאות, כשטענתם היא שהתוצרת הקדושה בקדושת שביעית תתחרה בהם במחיריה הזולים! החקלאים אשר לא הסתמכו על היתר המכירה והשביתו את השדות שלהם לחלוטין או שגידלו ושיווקו תחת פיקוחם של אוצרות בית דין, ובתוכם עשרת ישובי פא"י, חששו שהדרך ההלכתית אשר בחרו ללכת בה על פי הוראות הרבנים שלהם תאושר רק באופן חלקי, ושהפיצוי יהיה בהתאם. אולם זכינו לשיתוף פעולה מירבי אצל פקידי משרד החקלאות והמדריכים של שרות ההדרכה שליד משרד החקלאות; הרגשנו שהדרך שבחרנו ללכת בה נראית בעיניהם לגיטימית, והם הפנימו שכחקלאים שומרי תורה זכותנו לנהוג לפי דרכנו וגם לקבל עזרה מסויימת מקופת הציבור. היה בכך חיזוק רב.

משרד החקלאות קבע כללים וקריטריונים לתמיכה בחקלאים בשמיטה על פי הנסיון של השמיטות הקודמות ועל פי לקחים שהועלו על ידי הפקידים העוסקים בנושא השמיטה ברמה ממלכתית. החקלאים נדרשו למלא שאלונים ולרכז דיווחים ולהגיש את הבקשות עד חנוכה תשס"ח. מילאנו ודיווחנו והיגשנו, ואח"כ גם ביקשנו שיאשרו לנו מקדמות על חשבון התמיכות אשר אמורות היו להינתן; אך הגענו עד חג הפסח, והבטחות קיבלנו לרוב אך התשלום התעכב שוב ושוב. החקלאים היו במצוקה. גם חקלאי אשר משבית את שדהו חייב לעשות מספר פעולות מותרות בשדה על מנת שהקרקע לא תשתבש בעשביה, עובדה שעלולה להכביד קשות על העיבודים לאחר השמיטה. החקלאי שומר השביעית ללא היתר מכירה מקבל על עצמו סיכון כפול: מצד אחד הוא מוותר על הרווח אשר הוא מצפה לו בשנה רגילה, רווח שעליו נאמר 'הזורעים בדמעה - ברינה יקצורו', ומצד שני הוא איננו בטוח שיהיה מי שיפצה אותו על העלויות אשר הוא מוציא על מנת להשבית את שדהו, או על מנת להשיג יבולים בקדושת שביעית על פי הוראות הלכתיות של רבני אוצר בית הדין, פעולות אשר לעיתים עלותם משמעותית. עלויות אלה מצפה החקלאי לקבל כתמיכה; לא מדובר ברווח - אלא בכיסוי עלויות. גם הכרמים, המטעים והשדות שנזרעו לפני ראש השנה, ואמורים להניב יבול קדוש בקדושת שביעית שיטופל וישוקק על פי ההוראות של רבני אוצרות בית הדין, התשלום של מקבלי הפירות מכסה רק חלק מעלויותיהם. חקלאים אלה ניתן בהחלט לקרוא להם "גיבורי כוח עושי דברו".

לקראת פסח תשס"ח הופנתה פניה ישירה לשר החקלאות שלום שמחון באמצעות הלובי הפוליטי בכנסת הקרוב לחקלאים, והשר נתן הוראה לאשר מתן מקדמות, שהגיעו סוף סוף לקראת יום העצמאות לשביעית רצונם של החקלאים. מאז ועד היום זכינו שוב בהבנה ובשיתוף פעולה מטעם משרד החקלאות, ואני מקווה שנקבל גם את היתרה בחודשים הקרובים. אין ספק שבשמיטת תשס"ח אשר זה עתה הסתיימה ידע משרד החקלאות כנציג הציבור במדינת ישראל להקציב סכומים גדולים כדי לתמוך בחקלאים שומרי שביעית. משרד החקלאות הסכים שהעלויות אשר לא תכוסנה ע"י הפדיון שיתקבל לאחר חלוקת הפירות לצרכנים ע"י אוצר בית הדין תכוסנה על ידו, בכפוף לגודל התקציב אשר יעמוד למטרה זו.

התקציב שאושר בממשלה ובוועדת הכספים של הכנסת היה 103 מליון ₪ כסיוע מיוחד לחקלאים שומרי שמיטה בשנת תשס"ח. ההחלטה כללה את הסעיפים הבאים:

סיוע לתפעול אוצרות בית הדין - 9 מליון ₪; סיוע למשקים ששבתו - 25 מליון ₪; פיצוי לחקלאים עבור פער המחירים בין חיטה בקדושת שביעית לחיטה רגילה - 17.5 מליון ₪; סיוע למשתלות עבור הכנתן לשמיטה - 15 מליון ₪; הוצאות עבור איסום פירות שישית במהלך שנת השמיטה - 4 מליון ₪; השקעות בהכנת חממות עם מצע מנותק במגזר היהודי - 11 מליון ₪; השקעות להכנת בתי צמחיה במגזר הלא יהודי -

5 מליון ₪; עבור הדרכה (חינוך ומורשת) - 10 מליון ₪; הוצאות מנהליות 1/2 מליון ₪; והוצאות הרבנות הראשית לאירגון היתר המכירה - 6 מליון ₪.

למעשה התברר שעד עתה רק כ-60% מהתקציב הזה הוצא. ההוצאות עבור תפעול אוצרות בית דין וההדרכה היו גבוהים בחמישים אחוז מהצפוי, אך להשבתת משקים הוצאו רק 15 מליון ₪, מהסיבה הפשוטה שמספר המשקים שעמדו בקריטריונים המחמירים של משרד החקלאות היה קטן מהצפוי (150 מול 300 בשמיטה הקודמת). כך למשל משק שהיו לבעליו הכנסות ממקורות נוספים לא קיבל בדרך כלל תקציב מסעיף זה, ויש מקום לדון אם זה מוצדק. עקב עליית מחירי החיטה לא היה כמעט צורך בפיוצי לחקלאים עבור שיווק חיטה בקדושת שביעית, וגם האיסוס בשנה השישית, עקב אירגון נכון, עלה הרבה פחות ממה שתוכנן, כך שכמעט כל כספי שני הסעיפים האלו נשארו כעודף בידי משרד החקלאות². גם ההשקעות ששולמו עבור הכנת חממות במצעים מנותקים היו נמוכות יחסית; לא נבנו הרבה חממות חדשות עם מצעים מנותקים, כי התברר שרוב ועדי הכשרות החרדיים אינם מוכנים לשווק ירקות כאלו של יהודים (מלבד ירקות עליים), למרות פסיקותיהם של הגרי"ש אלישיב שליט"א והגרש"ז אורבך זצ"ל ואחרים שהתירו, והאפשרות למי שרוצה להחמיר אף למכור לגוי את העצמים בהם נעשית השתילה (מכירה שלכל הדעות אין בה לא חשש הערמה ולא בעיית 'לא תחנם'). בכל אופן משקים חקלאיים שדיווחו כראוי ובזמן ועמדו בקריטריונים קבלו בס"ה סכומים נכבדים, שסייעו להם מאוד לגמור את השמיטה עם הפסדים סבירים, או אף ללא הפסדים כלל.

יש לציין שגם יבוא הירקות לישראל במהלך שנת השמיטה הזו היה מזערי (רק אחוזים בודדים מתוך הצריכה של הגזר, תפוחי האדמה והבצל היו מיבוא, וכלל לא יובאו ירקות אחרים), עקב אירגון נכון של השיווק בארץ. התברר שציבור הצרכנים - חרדים, דתיים ומסורתיים - התאחדו כדי לצרוך תוצרת חקלאית בקדושת שביעית, כל אחד לפי דרכו, במספרים יותר גדולים מאשר בשמיטה הקודמת. גם כאן זו קפיצת מדרגה. משרד החקלאות מציידו דאג לכך שירקות ופירות שגדלים במשקי נוכרים בארץ ישווקו דרך ועדי כשרות המעוניינים בפירות נוכרים, כך שכל תוצרתם הופנתה לשוק זה ותוצרת חקלאי ישראל שווקה לשאר האוכלוסייה; כך שבעזרת אירגון נכון לא היה מחסור בירקות נוכרים, בלי להגדיל כמעט את הייצור הנוכרי בארץ ובלי להגדיל כמעט את היבול מחו"ל. גם על הצלחה זו יש לשבח את משרד החקלאות.

בסך הכל מבחינה חקלאית-תורנית-כלכלית ניתן להשקיף על שמיטת תשס"ח בסיפוק. החקלאים שומרי השמיטה על כל גווניהם מודים היום להקב"ה אשר ציווה את ברכתו להם, על ידי צירוף נדיר של שיתוף פעולה בין החקלאים שומרי שביעית ללא היתר מכירה, רבנים רבים אשר נרתמו בלב ונפש ובתעוזה רבה לעזרתם, גופים

2 חלק מהחקלאים עדיין במו"מ עם משרד החקלאות כדי לקבל החזר על עלויות שהיו להם עבור איסוס פירות תשס"ז.

ומפעלים שונים אשר קיבלו על עצמם להפיץ תוצרת בקדושת שביעית לציבור הצרכנים בכל שכבות הציבור, ומשרד החקלאות אשר עמד בהבטחתו להגיש תמיכה ראויה לחקלאים. יש לציין גם את עזרת קרן השביעית של אגודת ישראל, אשר קיבלה על עצמה לפצות את החקלאים אשר לא קיבלו תמיכה ממשרד החקלאות, כולל כמה משובי פא".

ולסיום: לפני כמה חודשים, תוך כדי שמיטה, התבשרנו ש'חוק השמיטה' שנחקק ביוזמת ח"כ הרב יצחק לוי (שעומד לסיים את תפקידו בכנסת לאחר שנים רבות שבהם שימש באמונה כנציג הציבור התורני-לאומי) אושר. מליאת הכנסת אישרה להקים ועדת ממלכתית להכנת מערכות המדינה לשנה שמיטה. "שר החקלאות ימנה את תשעת חברי הועדה, בהם נציגי משרדי הממשלה, האוצר, המסחר והתעשייה והחקלאות ומינהל מקרקעי ישראל, ובראשם נציג הרבנות הראשית לישראל. בוועדה יהיו חברים גם שלושה נציגי הארגונים העוסקים בחקלאות על פי התורה. הוועדה תתחיל את פעולתה ממוצאי שביעית ועד השמיטה הבאה". בסמכות הועדה "לתכנן פעולה שיש לנקוט לקראת השמיטה, להמליץ לממשלה על פעולות כאמור, ולהעביר לרבנות הראשית לישראל שאלות הלכתיות או סוגיות בעלות היבטים הלכתיים לשם הכרעה", והיא תפרסם פעם בשנה דין וחשבון על פעולותיה שיוגש לוועדת הכלכלה של הכנסת. הוועדה תיזום פעילות מחקר בתחום החקלאי וההלכתי, ותקדם פתרונות טכנולוגיים. הכרעותיה של הרבנות הראשית תחייבנה את הוועדה". אני בטוח שגם חוק השמיטה שאושר הינו תוצאה של הפעילויות רבות השנים של החקלאים שומרי שביעית ותומכיהם. עבודה רבה מחכה לחברי הוועדה אשר ייבחרו כנראה מיד לאחר הבחירות הקרובות לכנסת, ועד אז נערכים החקלאים שומרי שביעית על מנת להבטיח את יצוגם הנאות בוועדה זו. אין ספק שאירגון נכון של החקלאות בארץ יועיל גם לטיפוח הכלכלי וגם לשמירת שביעית כהלכתה, ולכך אנו מתפללים ומייחלים.

"המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות דוד ליושנה – הממשלה הראשונה, ובונה מקדש, ומקבץ נדחי ישראל, וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם: מקריבין קרבנות ועושיין שמטין ויובלות ככל מצותן האמורה בתורה. וכל מי שאינו מאמין בו, או מי שאינו מחכה לביאתו, לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר – אלא בתורה ובמשה רבנו; שהרי התורה העידה עליו, שנאמר וְשָׁב ה' אֱלֹהֵיךָ אֶת שְׁבוּתֶךָ וְרָחַמְךָ וְשָׁב וְקִבְּצֶךָ מְכַל הָעַמִּים אֲשֶׁר הִפִּיצֶךָ ה' אֱלֹהֵיךָ שָׁמָּה. אִם יִהְיֶה נִדְחֶךָ בְּקִצֵּה הַשָּׁמַיִם מִשָּׁם יִקְבְּצֶךָ ה' אֱלֹהֵיךָ וּמִשָּׁם יִקְחֶךָ. וְהִבְיָאֶךָ ה' אֱלֹהֵיךָ... ואלו הדברים המפורשים בתורה הם כוללים כל הדברים שנאמרו על ידי כל הנביאים".

רמב"ם הלכות מלכים פ"א ה"א (ע"פ מהד' 'מפעל משנה תורה', ע"י להלן עמ' 97-96)